

Формування у дітей-логопатів готовності до школи – це результат організованого навчально-виховного процесу, реалізація настанови на забезпечення сприятливих умов для належного розвитку кожної дитини на заняттях та поза ними. Якщо корекційно-виховна робота компенсуючого типу в дошкільному закладі не відповідає сучасним вимогам, не ґрунтується на логодидактичних принципах і не є чітко організованою й спланованою, то не виключена можливість вступу до школи дітей, не готових до навчання. Саме цей факт стане причиною труднощів у засвоєнні ними програми та адаптації до шкільного життя. Запобігти цим явищам – не тільки важливе завдання педагогічного колективу дошкільного навчального закладу, а й безпосередній його обов'язок [4, с. 260-262].

Висновки. Проблемою готовності дитини до школи дослідники почали займатися ще у XVII столітті. Але вона не втратила своєї актуальності і в наш час. Особливо гостро сьогодні постає питання готовності до навчання у школі дітей з ФФНМ. Як відомо, діти цієї категорії відстають від однолітків з нормальним розвитком у формуванні лексико-граматичної будови мовлення, мають особливості психічного розвитку та особистісної сфери, зазнають труднощів у розвитку зв'язного мовлення, тощо. Саме тому основними завданнями дошкільних навчальних закладів є розвиток тих якостей, на яких буде ґрунтуватися навчання у школі, в іншому випадку, існує можливість вступу до школи дітей, не готових до навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конопляста С. Ю. Логопсихологія : навч. посіб / С. Ю. Конопляста, Т. В. Сак; за ред. М. К. Шеремет – К.: Знання, 2010 – 293 с.
2. Сухомлинський В. О. Слово про слово / В. О. Сухомлинський – Вибр. Твори в 5-ти т. – Т 5 – К. : Радянська школа, 1977 – С. 160-167.
3. Фомичева М. Ф. Воспитание у детей правильного произношения. / М. Ф. Фомичева – М. : Просвещение, 1989. – 239 с.
4. Холостова Е. И. Социальная реабилитация / Е. И. Холостова, Н. Ф. Дементьева – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и Ко», 2002. – 340 с.
5. Коменский Я. А. Материнская школа или о заботливом воспитании юношества в

первые шесть лет./ Я. А. Коменский – С сокращ., привод. по книге: Я. А. Коменский. Учитель учителей. Избраное. М. : Карпуз, 2008, 288с. (сер. Педагогика детства). [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://jorigami.narod.ru/PP_corner/Classics/Komensky/01_Comenius_Mother_school.html

6. Логопедичний помічник. Діагностика. Фонетико-фонематичний недорозвиток мовлення [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.Logopedia.com/diagnostika.

УДК 929:81'233-057.4*Хватцев М. Ю.

Л. О. Коваленко

*студентка спеціальності
«Корекційна освіта. Логопедія»*

В. М. Андросова

*старший викладач кафедри логопедії
Сумський державний педагогічний
університет ім. А. С. Макаренка*

ЛОГОПЕДИЧНА СПАДЩИНА

М. Ю. ХВАТЦЕВА

(Hvattsev, 1883 – 1977)

У статті розглядається науково-історичне значення основоположника вітчизняної логопедії, професора Михайла Юхимовича Хватцева та його внесок у розвиток логопедії.

В статье рассматривается научно-историческое значение основоположника отечественной логопедии, профессора Михаила Ефимовича Хватцева и его вклад в развитие логопедии.

The article deals with scientific and historical significance of the founder of the national speech therapy, Professor Mikhail Yefimovich Hvattseva, his contribution to the development of speech therapy.

Ключові слова: М. Ю. Хватцев, логопедія, основоположник, мовленнєві порушення.

Ключевые слова: М. Е. Хватцев, логопедия, основоположник, речевые нарушения.

Key words: M. Yu. Hvattsev, speech therapy, founder, pathologists, speech disturbances.

Актуальність. Логопедія – (від гр. *logos* – слово, мовлення, та *paideia* – виховання, навчання) – спеціальна педагогічна наука, галузь дефектології, яка досліджує природу, механізми, симптоматику, перебіг, структуру і прояви вад мовленнєвої діяльності, розробляє наукові основи їх попередження та подолання

засобами спеціального навчання й виховання [3, с. 101].

Вагомий внесок у розвиток і становлення вітчизняної логопедії як науки зробили відомі російські та українські вчені-основоположники: Р. Левіна, А. Іполітова, Н. Власова, С. Ляпідевський, В. Орфінська, В. Правдіна, Ф. Рау, О. Рау, С. Доброгаєв, Н. Траугот, Д. Фельберг, М. Хватцев, А. Винокур, І. Дьоміна, Л. Лебедева, М. Савченко, Є. Соботович, та ін.

Ім'я Михайла Юхимовича Хватцева, великого вченого, педагога-дефектолога, доктора педагогічних наук, професора, відомо не тільки в Росії, а і за її межами. Він є одним із класиків вітчизняної логопедії, який заклав фундаментальні основи логопедичної теорії та практики і «відіграв» важливу роль у становленні логопедії як самостійної галузі наукових знань у 30-х роках ХХ століття. Першим в Росії систематизував накопичені острівки знань з питань патології мовлення і чітко визначив педагогічну спрямованість логопедії та її гуманістичний характер [3, с. 204].

За минулі роки багато проблем з мови, мовленнєвих порушень отримали свій подальший розвиток і інше їх тлумачення в методологічних, психологічних та педагогічних дослідженнях. У часи Михайла Юхимовича психолінгвістика, нейропсихологія, нейропсихолінгвістика та інші науки тільки зароджувалися. Дослідження в цих областях зробили істотний вплив на розвиток логопедії кінця ХХ ст. – початок ХХІ ст. та викликали переосмислення ряду її концепцій і тенденцій. Однак багато основоположних ідей М. Ю. Хватцева за

своєю вагомістю та значимістю залишаються цінними і на сучасному етапі розвитку логопедії.

Мета статті. Висвітлити творчий шлях М. Ю. Хватцева та його науково-педагогічну і громадську діяльність.

Виклад основного матеріалу дослідження. Майбутній великий педагог-дефектолог і вчений Михайло Юхимович Хватцев народився 28 грудня 1883 р. в Литві. Після закінчення вчительської семінарії в м. Панавежисі, працює вчителем початкового училища і продовжує своє навчання. Протягом всього життя невід'ємною рисою його особистості було постійне прагнення до пізнання, поглиблення і вдосконалення своїх знань. Так в 1908 р. закінчує Петербурзький учительський інститут, потім трирічні педагогічні курси виразного читання, що зіграло надалі велику роль у його житті. Саме на курсах М. Ю. Хватцева слухає лекції майбутнього професора С. М. Доброгаєва, який читав курс лекцій про заїкання та інші мовленнєві порушення. Також є слухачем курсу з психології, який називався «Ненормальні діти» [5, с. 6]. Знайомство з логопедичною галуззю науки особливо зацікавило молодого дефектолога. Він починає застосовувати логопедичні знання у своїй педагогічній діяльності.

У 1918 році М. Ю. Хватцев закінчує філологічний факультет Петроградського університету і працює методистом та інструктором в мережі народної освіти. Безпосередньо практичною і науковою діяльністю в області дефектології Михайло Юхимович починає займатися з 1926 р., коли працює на посаді логопеда в школі для розумово відсталих дітей. З 1935 р. все подальше життя і діяльність М. Ю. Хватцева (три десятиліття) були пов'язані з дефектологічним факультетом Ленінградського державного педагогічного інституту ім. А. І. Герцена, де він багато років завідує кафедрою сурдопедагогіки та логопедії, веде активну педагогічну і наукову роботу.

Михайло Юхимович постійно дбав про наукове зростання співробітників кафедри, готував наукові кадри, керував роботою аспірантів.

Ним були вперше розроблені вузівські навчальні плани та програми з

підготовки логопедів і дефектологів, написані навчальні підручники для студентів, в тому числі «Логопедія», яка витримала п'ять видань в ті роки.

У роки Великої Вітчизняної війни він працював консультантом у військових госпіталях і в школі для глухих в м. Уфі. У післявоєнні роки М. Ю. Хватцев відроджує систему корекційної допомоги дітям з вадами мовлення в Ленінграді. У 1949 році за його ініціативою були відкриті перші логопедичні пункти в загальноосвітніх школах Ленінграду.

Михайло Юхимович написав ряд фундаментальних робіт з логопедії та сурдопедагогіки, є автором більше ніж 70-ти праць, які адресовані не тільки логопедам, а й вчителям масових шкіл, вихователям дошкільних установ, батькам і навіть самим логопатам (підліткам і дорослим) [2, с. 672].

У 1937 році вийшла праця «Логопедія», в ній він детально охарактеризував розлади усного та писемного мовлення дітей, сформулював базові для сучасної науки уявлення про важкі порушення мовлення (алалія, ринолалія, заїкання та ін.). Михайло Юхимович перший звернув увагу на необхідність спеціального вивчення мовленнєвих порушень у дітей з сенсорними та інтелектуальними відхиленнями.

Книгу «Логопедична робота з дітьми дошкільного віку» (1961) Михайло Юхимович адресував методистам та вихователям дитячих садків. В посібнику детально викладені вікові фонетичні особливості мовлення дітей дошкільного віку, описані патологічні зміни в їх мовленні, які вихователь може самостійно виправити, використовуючи загально дидактичні та спеціальні прийоми. Автор показує шкідливий вплив розладів мовлення на розвиток дітей і наголошує про відповідальність вихователів дошкільних закладів за формування правильного мовлення вихованців. Також подається різноманітний мовленнєвий та наочний матеріал для формування і розвитку правильного мовлення у дітей.

М. Ю. Хватцев зробив великий внесок у розвиток вчення про дислалію. У своїй праці «Загальне вчення про недорікуватість» (1959 р.) дає своє визначення дислалії – «це різноманітні фонетичні

недоліки мовлення при відносно словарно-семантичній та синтаксичній нормі і збереженості в первинній більшості випадків мовленнєвої функції в цілому» [1, с. 9] та виділяє три форми дислалії:

1. механічну, обумовлену грубими анатомічними дефектами органів мовлення (незрощеннями піднебіння, короткою під'язиковою вуздечкою);
2. органічну, обумовлену периферичною туговухістю, аномаліями щелеп, зубів, язика та піднебіння;
3. функціональну, обумовлену м'язовою млявістю м'якого піднебіння, недостатньою гнучкістю кінчика язика, слабкістю видихуваного повітря і т.д. [1, с. 69].

В 20-ті роки минулого століття вітчизняні дослідники робили перші спроби класифікації мовленнєвих порушень в залежності від причин їх виникнення. М. Ю. Хватцев вперше всі причини мовленнєвих порушень поділив на зовнішні і внутрішні, особливо підкреслюючи їх тісну взаємодію. Він також виділяє органічні (анатомо-фізіологічні, морфологічні), функціональні (психогенні), соціально-психологічні та психоневрологічні причини. До органічних причин ним були віднесені недорозвиток і ураження мозку у внутрішньоутробному періоді, під час пологів або після народження, а також різні органічні порушення периферичних органів мовлення.

М. Ю. Хватцев всі органічні причини поділяє на органічні центральні (ураження мозку) і органічні периферичні причини (ураження органів слуху, розщелина піднебіння і інші морфологічні зміни мовленнєвого апарату). Функціональні причини, що спричиняють виникнення мовленнєвих порушень він пояснив вченням І. П. Павлова про порушення співвідношення процесів збудження і гальмування в центральній нервовій системі, а також підкреслює взаємодію органічних і функціональних, центральних і периферичних причин. До психоневрологічних причин він відносить розумову відсталість, порушення пам'яті, уваги і інші розлади психічних функцій. Важливу роль відводить соціально-психологічним причинам, розуміючи під ними різні несприятливі впливи

навколишнього середовища. Ним вперше було обґрунтовано розуміння причин виникнення мовленнєвих порушень на основі діалектичного підходу до оцінки причинно-наслідкових зв'язків в патології мовлення [1, с. 68].

Визнаючи необхідність комплексного медико – педагогічного впливу на дитину з мовленнєвою патологією, Михайло Юхимович в той же час був твердо переконаний у тому, що в справі виховання правильного мовлення провідна роль має належати педагогу, а не лікарю, і що найактивнішу участь у цьому процесі повинні брати не тільки фахівці, але й найближче соціальне оточення дитини – перш за все шкільні педагоги та батьки [5, с. 1]. Він написав ряд книг, брошур і статей для батьків, вихователів дитячих садків, підлітків і дорослих які мають порушеннями мовлення. Всі ці книги пройняті гуманізмом, в кожному рядку відчувається щире бажання автора допомогти людям, переконати їх в можливості подолання дефекту і вказати для цього конкретні і доступні для них (чи для батьків, педагогів) шляхи [5, с. 8].

Гідним чином М. Ю. Хватцев представляв вітчизняну логопедію також за кордоном. Володіючи кількома іноземними мовами, він систематично обмінювався науковою інформацією зі своїми зарубіжними колегами і підтримував з багатьма з них постійне дружнє листування.

Уряд високо оцінив науково-педагогічну і громадську діяльність професора М. Ю. Хватцева: він був нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора і багатьма медалями, а також значком «Відмінник народної освіти» [1, с. 69].

Висновки. Отже, М. Ю. Хватцев є одним з перших вітчизняних основоположників, який заклав теоретичні основи логопедії і сформулював базові уявлення про мовленнєві порушення, розробив їх класифікацію (разом з іншими науковцями) і вперше систематизував причини виникнення порушень мовлення. М. Ю. Хватцев є організатором підготовки і навчання логопедів та логопедичної допомоги дітям і дорослим в країні, розробив систему корекції з

подолання вад вимови звуків.

Таким чином, М. Ю. Хватцев зробив великий внесок у справу становлення та розвитку вітчизняної логопедії, зумівши при цьому надати їй гуманістичний характер, що було сприйнято всіма наступними поколіннями науковців та практикуючими логопедами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андросова В. М. Дислалія. Хрестоматія. Частина I / В. М. Андросова. – Суми. : СумДПУ імені А. С.Макаренка, 2012. – 264 с.
2. Волкова Л. С. Учеб. Пособие для студентов пед. институтов по специальности Дефектология / Л.С. Волкова, Р. И. Лалаева, А. М. Мاستюкова и др. [Под ред. Л. С. Волковой]. – М. : Просвещение, 1989. – 528 с.
3. Український дефектологічний словник / [за ред. акад. В. І. Бондаря]. – К. : Милосердя України, 2001. – 211 с.
4. Хватцев М. Ю. Логопедия: уч. для пед. институтов / М. Ю. Хватцев – М. : Просвещение, 1937. – 476 с.
5. Хватцев М. Ю. Логопедия. Книга 1 / М. Ю. Хватцев / [под. ред. Р. И. Лалаевой, С. Н. Шаховской]. – М. : Гуманитарий. Изд. Центр ВЛАДОС, 2009. – 272 с.

УДК 616.8 – 009.1:611.97 – 08.825 – 053.2

Н. В. Кукса

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри логопедії
Сумський державний педагогічний
університет ім. А. С. Макаренка

КОРЕКЦІЯ М'ЯЗОВОГО ТОНУСУ ВЕРХНІХ КІНЦІВОК У ДІТЕЙ ЗІ СПАСТИЧНИМИ ФОРМАМИ ЦЕРЕБРАЛЬНОГО ПАРАЛІЧУ

У статті представлено методику корекції тонусу м'язів верхніх кінцівок у дітей зі спастичними формами церебрального паралічу.

В статтє представлена методика корекції тонуса м'язів верхніх кінцівок у дітей со спастическими формами церебрального паралича.

The article presents the method of correction of muscle tone of upper limbs's in children with spastic forms of cerebral palsy.

Ключові слова: дитячий церебральний параліч, м'язовий тонус, спастичність, корекція.